

Володимир Грабовський

ПАРАДИГМА «ВІЧНОГО» УЧНІВСТВА *ВЧИТЕЛЯ*

Спогади про Олександрю Цалай-Якименко

Небо – час:
небом часу ми –
хмарами...
Вітер життя
жене нас,
і ми минаємо,
деформуючись до
невпізнання –
все швидше:
Вітрище!

Наталія Трохим

Мені щастило на вчителів від юності, а особливо понад півстолітнього навчання/спілкування з Олександрю Цалай-Якименко – це особлива радість. Щодо постаті О. Цалай-Якименко – видатної дослідниці в царині української музичної культури і непересічного педагога – то згадане «вічне учнівство» дивовижно переплелось в її творчості, виповнившись вагомими здобутками.

Перше враження від її особистості було отримане під час лекцій з аналізу музичних творів на ІТФ. Хто пам'ятає високий професійний та емоційний тонус лекторки (60-ті роки), – вишукану мову, артистизм, досконале виконання ілюстративного матеріалу на фортепіано тощо – безсумнівно може це підтвердити! На якомусь курсі навчання у Львівській консерваторії мене по спеціалізації призначили до класу Зеновії Штундер. Нічого проти цього, звичайно, я не мав, але вирішив «перейти» до О. Цалай-Якименко, написавши відповідну заяву. Мав тривалу розмову, де вчителька терпляче пояснювала мені, що цього не потрібно робити, бо вона має певні проблеми на роботі. Якраз тоді в неї був період недоречних і зловмисних наклепів (що набули всесоюзного масштабу!), які суттєво впливали на душевний стан. Повертаючись спогадом у той час, можу лише зі смутком ствердити – як ми шкодимо іноді своїм колегам, не розібравшись, необдуманими, недобррозичливими вчинками. Це не лише шкодить тим чи іншим особам, але й за більшим рахунком заважає культурі та науці в цілому.

Я був-таки призначений до класу Лесі Сергіївни по спеціалізації. Розпочалася робота, що часом виходила за межі виконання необхідних завдань. Наприклад, пропонувалася моя участь у наукових конференціях, часто з виїздом далеко за межі Львова. Досі шкодую, що не завше дослухався до рекомендацій О. Цалай-Якименко, мотивуючи зайнятістю роботою, одруженням тощо. До речі, З. Штундер не образилася на мій «перехід», більше того, пригадую, як ми в той час утрюх –

З. Штундер, О. Цалай-Якименко і я – приємно побесідували на різні теми. А плідні контакти із Зеновією Костянтинівною в мене тривали до її відходу у вічність.

Прийшов час вибрати тему майбутньої дипломної роботи. Мене багато що цікавило з царини історії та теорії музики, зокрема й старовинної, але відчував, що не буду, мабуть, серйозним дослідником у медієвістиці, до чого мене делікатно залучала Леся Сергіївна. Деякий час перебирали варіанти теми можливої дипломної роботи. Мене тягнуло на «потойбічні» напрями, приміром, «мораль у мистецтві», «музика і війна», «стиль у музиці». Вони залишилися близькими для мене і нині, але у вирішальний період вибору теми зупинилися на грузинському народному багатоголоссі. Виявилось, що і Леся Сергіївна, і я любимо Кавказ і розмаїття його культур. Вчителька десь роздобула унікальний збірник народних пісень Сванетії, потім – знайшлися зразки народної музики Гурії, Імеретії, Аджарії (субетноси Грузії). За допомогою моєї дружини Світлани та активної участі О. Цалай-Якименко захист дипломної роботи відбувся успішно в екстремальних умовах: я відбував строкову службу в лавах збройних сил СРСР.

* * *

Одного разу до мене зателефонувала Христина Сковронська, з якою Леся Сергіївна зналася і товаришувала ще зі студентських років навчання у Львівській консерваторії. Х. Сковронська, на той час голова циклової комісії фортепіано в Дрогобицькому музичному училищі, повідомила мене, що в неї у Дрогобичі гостює О. Цалай-Якименко, яка дуже хоче зустрітися з приводу певної пропозиції (це було на початку 80-х років). Плідна зустріч, зрозуміло, відбулася. Темою її, як виявилось, був цікавий проект застосування моделюючого навчання в музичних закладах. Ця ідея зародилася в Лесі Сергіївні ще в Мар'янівці, де вона спільно з Ярославом Михайлюком розробили досконалу систему/комплекс моделюючих пристроїв, що радикально полегшують вивчення трудомістких елементів із царини музичної педагогіки. Нині в добу повсюдного поширення новітніх технологій, комп'ютеризації тощо це може видатися дещо дивним чи застарілим. Але основи музичного виховання, з його непростими та довготривалими етапами становлення музиканта, залишаються майже незмінними – інші засоби, зокрема й електронні, можуть лише прискорити та полегшити навчання. А «Модус» (так було гуртом названо цей комплекс) завдяки своїй простоті, доступності в осягненні його принципів, чекав природного і поширеного застосування.

У той початковий етап на мене, як на одного із заступників директора музичного училища, покладалася надія знайти одну-дві музичні школи на Львівщині, які погодилися б упровадити в навчальний процес деякі елементи цієї системи. На жаль, тут не знайшлося бажаних, тому я звернувся до свого давнього приятеля – директора Долинської музичної школи (нині ім. Мирослава Антоновича) на Івано-Франківщині Павла Гоца (1945–2018) і переконав його ризикнути, що в добу «розвиненого соціалізму» насправду було непросто. Директор Долинської МШ уважно прислухався до моїх пояснень щодо системи «Модус», про яку я сам мав лише теоретичне уявлення (модулюючих пристроїв натовді ще не було виготовлено). Зваживши свої можливості як керівника достатньо згуртованого педагогічного колективу, Павло Гоц погодився на дальший розвиток ідеї. Річ у тому, що потрібно

було насамперед переконати в доцільності «Модусу» викладачів музично-теоретичного циклу; передбачити можливість виготовлення в місцевих умовах моделюючих пристроїв – таблиць, навчального ксилофону, за допомогою якого можна пояснювати дітям складні розділи музичної грамоти, т. зв. «журавля» для засвоєння елементів метроритму тощо. Далі – ще важливе: як влаштувати проживання в Долині О. Цалай-Якименко та Я. Михайлюка на тривалий час? Усе з переліченого – навіть більше! – вдалося зробити. П. Гоц підшукав прийнятне приміщення, де вони могли після виконання своєї роботи як педагоги-консультанти Долинської МШ продовжувати працю над теоретично-методичними узагальненнями та вдосконаленням «Модусу». Педагоги-теоретики цієї школи чудово усвідомили переваги новітньої системи і стали її завзятими прихильниками. У мистецьких центрах Івано-Франківщини розпочався процес демонстрації здобутих результатів за допомогою приладів, які, до речі, якісно вироблялися в Долині. Далі – поширення цих акцій у навчальних закладах (школи, училища, університет) Львівщини. Зрозуміло, що новітня система, яка дозволяла учням значно цікавіше (елементи гри!) і доступніше вивчити музичну грамоту, причому без озирання на суворе дотримання пунктів/розділів традиційної програми, вдосконалити сольфеджування, – чекала на розширення меж. Це невдовзі відбулося. За участі Спілки композиторів України, методичного кабінету навчальних закладів Міністерства культури та Ради директорів мистецьких шкіл України «Модус» став відомим у республіці. Ним зацікавилися і в Харкові, і в Криму та й в інших регіонах. Методичні матеріали системи поважним накладом були опубліковані: до цього активно долучився відомий український меценат у царині культури Мар'ян Коць зі США. До речі, як вияв історичної тягlosti української музичної педагогіки друковані матеріали вийшли під егідою «Лабораторії ім. Миколи Дилецького». З перспективами «Модусу» в навчанні свого часу в Долині побували й ґрунтовно познайомилися відомі особистості з Ленінграду: найперше доктор мистецтвознавства Сергій Мальцев, який неодноразово бував в Україні, та, дещо пізніше, ректор Ленінградської консерваторії, відомий диригент Владислав Чернушенко.

* * *

Ще один нещодавній епізод творчої діяльності під керівництвом Лесі Сергіївни, що не отримав планованого завершення. І Олександра Цалай-Якименко, і Стефанія Павлишин, і київські друзі неодноразово заохочували мене до захисту кандидатської дисертації. На заваді, крім іншого, були мої пошуки достойної теми, яка відзначалася б новизною і значущістю. Давніше надходила пропозиція продовжити роботу над грузинським багатоголоссям (свого часу з дипломною роботою познайомився проф. В. Задерацький і схвалив її). Тепер же я зупинився на зіставленні націоналізму і музики: тема сформувалася як «Музичне мистецтво в контексті націоналізму». До захисту не дійшло, хоч робота була повністю готова і мала низку авторитетних відгуків. Річ у тому, що дехто з опонентів та «друзів» одразу відмовляли мені в доцільності теми в період правління в Україні одного з одіозних президентів: «Нащо вам проблеми, адже самі знаєте – Янукович, Табачник?!». Таким був, мабуть, основний мотив. Смію ствердити, що робота над цією темою продовжується, а низка розділів з неї вже опублікована.

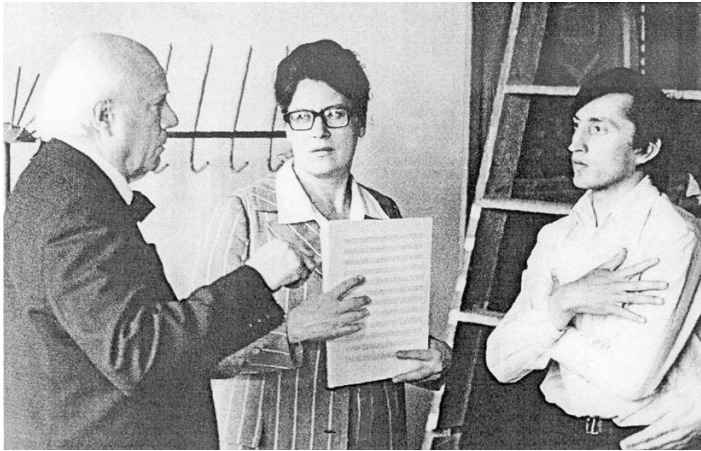
* * *

Іншою сторінкою спілкування з О. Цалай-Якименко була моя ідея створити ювілейне науково-популярне видання на її пошану. До однієї з ювілейних дат вчительки зібрались ми утрюх, спільно з проф. Ю. Ясіновським і доц. О. Зелінським, у стінах нашої альмаматер (нині – Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка) для обговорення ідеї постання цього збірника. *Semper tiro* (завжди учень) – таку назву обрала Олександра Цалай-Якименко для книги, присвяченій її науковій та музично-педагогічній творчості. Ця назва дуже влучно характеризує стрижневу основу діяльності будь-якої освіченої людини, а науковця, педагога – поготов. Справді, якщо скерувати погляд щодо гуманітаристики в глибину віків (а музикологія тут, зрозуміло, не буде винятком), то найперше впадає у вічі творчий неспокій науковця, його невпинний потяг до «обростання» новими знаннями, які потім передаються наступним поколінням чи в поєднанні цих досліджень з діяльною педагогікою. Треба зазначити, що у світі подібні акції користуються достатньою популярністю: такі збірники, крім зрозумілої пошани на честь видатної особистості, подають нову інформацію з кола її зацікавлень і викликають неабиякий інтерес у науковому світі завдяки свіжим матеріалам, поглядам та ідеям.

Початковий проект, який у задумі готувався без відома Вчительки, у процесі підготовки дещо затягнувся і врешті до нього долучилася сама Леся Сергіївна, запропонувавши назву, своє бачення і «конструкцію» збірника аж до поетичних «вкраплень». В остаточному вигляді збірка умовно поділена на два розділи: «Серед вчителів, друзів та учнів» і «Проблеми музичної педагогіки». Ідея високого покликання «учнівства-вчительства», зрештою, наскрізно проходить через збірник, так чи інакше торкаючи більшість матеріалів, представлених у ньому. Значне місце – на початку збірки – мають матеріали «особистого» характеру. Це «Ескіз мого життя» та «Віра Свенціцька у моєму житті» О. Цалай-Якименко; «Спогади про рідню» Ю. Омельченка; листи від С. Людкевича, Д. Ліхачова, О. Гончара. Матеріали «Відпровалили Вчителя» Л. Коць-Григорчук та «Образки з життя» Ю. Голинського відтворюють зворушливі маловідомі сторінки з життя непересічних особистостей, що зустрілись на життєвих перехрестях.

Дипломні роботи і кандидатські дисертації вихованців Вчительки відображені у фрагментах цих робіт. Це С. Кальченко, М. Іванишин-Михальчук, О. Зелінський, А. Шибанова, Ю. Ясіновський, В. Грабовський, Н. Мішашина, В. Ребендяга, А. Голенчук-Панасюк, Н. Кашкадамова та Л. Корній. Завершують цей розділ піднесені статті-спомини В. Соколовської, О. Козаренка та Ю. Ясіновського. Це перший розділ книги.

Другий розділ «Проблеми музичної педагогіки» висвітлює коротку історію виникнення і поширення в Україні унікальної музично-педагогічної системи «Модус». Крім достатньо вичерпної характеристики «Модусу» (О. Цалай-Якименко, Я. Михайлюк, В. Грабовський, П. Гоц, рецензії М. Дяченка, Н. Горюхіної, Б. Фільц та відгуків завідувачів музичними відділами педагогічних училищ України) подається цікаве інтерв'ю з видатним співаком, патріотом і діячем Іваном Козловським. Завершують збірку бібліографія наукових праць і публікацій О. Цалай-Якименко та низка унікальних світлин з її архіву.

Іван Козловський, Олександра Цалай-Якименко, Ярослав Михайлюк

Розлогі проблеми музичної педагогіки, музичного виховання, як відомо, у сучасності не зменшуються, навпаки – виявляють себе в нових, несподіваних ракурсах. Дослідження О. Цалай-Якименко якраз і пропонують їхнє багатовимірне вирішення в опорі на наші незаперечні історичні здобутки в цій сфері. А матеріали збірника додають чимало яскравих та живих сторінок цього процесу. Творення його тривало кілька років. Вдалося опублікувати збірник у Дрогобицькому видавництві «П'бсвіт», на жаль, – мізерним накладом. Щоправда, Олександра Цалай-Якименко була збірником дуже задоволена.

У своїй дипломній роботі Олександр Зелінський зосередив увагу на «Граматичній музикальній» Миколи Дилецького. Під чуйним керівництвом О. Цалай-Якименко автор зупинився, зокрема, на лексичному багатстві та образності мови. Оцінюючи диплому роботу О. Зелінського, проф. О. Шреєр-Ткаченко в 1967 році відгукнулася високою оцінкою, зазначивши, що вона «повинна бути визначена як одна з перших в Україні серйозних робіт про М. Дилецького, що виходить за межі студентської дипломної роботи випускника ІТФ». Щодо ж мого «наближення» до «Граматики», пригадаю, що ще в 70-х роках придбав це унікальне видання. Коли ж, не перериваючи постійних творчих контактів із Вчителькою, попросив її пізніше надписати мені примірник книги, Леся Сергіївна охоче зробила це під час мого візиту до Полтави: «Володимирові Грабовському – шляхетному і терплячому другові на спомин про роки щасливої співпраці та з побажанням наполегливо простувати Духові Шлях». 29.08.1993. Полтава-Долина.

Вже згадувалося про розмаїті, серед них і поетичні, зацікавлення О. Цалай-Якименко. Варто пригадати хоч би її неослабну увагу до творчості Т. Шевченка, до його «Заповіту» в музичних інтерпретаціях, також статті «Музикальність Шевченкової поезії» в Енциклопедії Шевченкознавства та ін. Поетичний мінітриптих авторства Наталії Трохим у збірнику *Semper tiro* чітко структурує його двочастинний зміст (перший вірш у статті використано як епіграф). Завершу ці рядки заключним, задивленим у майбуття, віршем Н. Трохим: «Починається третє життя / Відкривається третє дихання. / Крадькома себе пережитую: / цікаво, / чи цього разу / повітря вистачить / до кінця?».